

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 17 (Ağustos/August 2024), s. 194-207.

Geliş Tarihi-Received: 24.05.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 08.07.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.217

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî-i Ma'nevî'sinde Türk ve Türkmen Geleneklerine Dair İzler

In Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî's Mesnevî-i Ma'nevî Traces of Turkish and Turkmen Traditions

Ayşe ATICI ARAYANCAN*

Öz

Edebi metinler içerisinde Mesneviler, tarih çalışmalarına kaynaklık eden, disiplinler arası bilgi alışverişini pekiştiren önemli eserlerdir. Mesneviler üzerinde yapılacak ayrıntılı incelemeler sonucunda kültürel, iktisadi, sosyal ve toplumsal çok çeşitli bilgi kaynağına ulaşmak mümkündür. Özellikle Moğol istilası sonrası Anadolu'ya Türkmenlerin yerleşmesi, yurt edinilmesi, geçmişten bugüne Türk kimliğinin yansıtılması, manevi değerlerin korunması birlik ve beraberliğin oluşması sırasında yazılan mesneviler mevcuttur. Bu eserler arasında en bilineni Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî-i Ma'nevî adlı eseridir. Yaklaşık 25.700 beyit ve altı ciltten oluşan Farsça eserin ne zaman yazıldığı ile ilgili net bir bilgiye rastlanılmazken yapılan değerlendirmeler sonucunda Mevlânâ'nın ömrünün son on, on beş yıllık sürecine denk geldiği tespit edilmektedir. Dolayısıyla Türk düşünce dünyasının kaynak eserlerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin söz konusu eseri içerisinde İslamiyet'i ve tasavvufu merkeze yerleştirerek, Anadolu insanın sorunlarını, kültürünü, günlük yaşantısını, sosyal çevreyi, tarihini, Türkmen hayatını anlama ve anlatma çabası üzerinden Anadolu insanının problemlerinden hareket ederek, kendi döneminde yaşanan olayları aktardığı görülmektedir.

Bu çalışmada Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Türkmenlerin yaşantısından, hoşgörüsünden, acısından, karakterinden onların günlük yaşantısını örnek göstererek kaleme aldığı Mesnevî-i Ma'nevî adlı eseri içerisinde yer alan hikâyeler incelenerek, Türkmen ve Türk kültürüne dair ulaşılan bilgiler üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır. Böylece edebi metinlerin Türk tarihine ışık tutabileceğini gösterirken, dönemin günlük olayları ve anlatımları üzerinden kimlik ve tarihsel süreç çözümlenmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Mevlânâ, Türkmen, Türk, Anadolu.

Abstract

Among literary texts, mesnevi are important works that serve as a source for those who steal history and reinforce interdisciplinary information exchange. As a result of detailed studies on masnavis, it is possible to access a wide variety of cultural, economic, social and social information sources. Especially after the Mongol invasion, there are masnavis written during the settlement of Turkmens in Anatolia, their homeland, the reflection of Turkish

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmaniye/Türkiye, e-posta: ayse.atici2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4232-2564.

identity from past to present, the protection of spiritual values, the formation of unity and solidarity. The most well-known of these works is Mevlânâ Celaleddin -i Rumi's work called Mesnevi-i Ma'nevi. While there is no clear information about when the Persian work, which consists of approximately 25,700 couplets and six volumes, was written, as a result of the evaluations, it is determined that it corresponds to the last ten to fifteen years of Mevlânâ's life. Therefore, Mevlânâ Celaleddin -i Rumi, one of the source works of the Turkish thought world, placed Islam and Sufism at the center in his work and tried to understand and explain the problems, culture, daily life, social environment, history and Turkmen life of the Anatolian people. It is seen that he narrates the events experienced in his period, based on his problems.

In this study, evaluations will be made on the information obtained about Turkmen and Turkish culture by examining the stories in Mevlânâ Celaleddin -i Rumi's work called Mesnevi-i Ma'nevi, which he wrote by exemplifying the life, tolerance, pain and character of the Turkmens and their daily lives. Thus, literary texts can shed light on Turkish history, and identity and historical process can be analyzed through the daily events and narratives of the period.

Keywords: Mesnevi, Mevlânâ, Turkmens, Turks, Anatolian.

Giriş

Edebi bir metin olan mesnevîler çoğunlukla dinî, tasavvufî, menkıbevi, ilmi ve öğretici konular anlatarak yazıldığı dönemin olayları hakkında bilgi veren nazım şeklidir (Çiçekler, 2004, s. 320). Ele alınan mevzulara göre dinî ve tasavvufî, ahlâkî, öğretici olanlar, aşk, savaş ve kahramanlık temasını işleyenler, bir bölgeyi anlatanlar olarak sınıflanmaktadır. Ana teması aşk ve macera olan Mesnevîler; mutasavvıfların şahit oldukları olayları anlatan ya da içinde yaşadığı toplum hayatından bölümler sunan eserler olarak tarif edilebilir (Çiçekler, 2004, s. 320). Türk edebiyat tarihi içerisinde bilinen en ünlü mesnevi Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sidir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si fikir ve düşünce sistematığı, farklı telâkkilerin kendine has birleşimi gerçekleştirme devingenliği gösterdiği için yaşadığı tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamın ilerisine gidebilme orijinalliğine sahiptir (Riyahî, 1995, s. 85-98). İçinde yaşadığı toplumu iyi bilen, hayatın içinde yer alan, toplumsal tabakalarda farklı toplumsal katmanlara ilgi duyması ve eserlerine yansıtması onun düşün dünyasını göstermektedir (Çelik, 2002, s. 24). Çelik'e göre "Mesnevî, kullandığı yöntem itibarıyla genel manevi ve ahlakî gözlemlerin serpiştirilmiş olduğu sonsuz bir hikâyeler zinciridir" (2002, s. 27) ve döneminin en iyi örneklerindedir. Türk düşünce dünyasının kaynak eseri olan Mesnevî, imgesel ve simgesel bir dil kullanır. O siyasi, kültürel, edebî, dinî ve sosyal çevresinden etkilenecek insanı ve İslamiyet'i odağına alıp, hayatı anlama ve anlatma çabası üzerinden Anadolu insanının problemlerinden hareket ederek, evrensel çözümler üretmeye çalışmaktadır. Eserinde Allah'a itaat etme, şefkat, merhamet, kardeşlik, barış, sevgi, ruhsal arınmayı anlatırken, insanın yaşamından örnekler sunmaktadır (Cebecioğlu, 2007, s. 9). Tasavvufun tüm incelikleri anlatılan edebi eserde günümüzde felsefi, sosyolojik, psikolojik, sosyal ve tarihi konular ele alınmakta hatta tıp ve astronomiye kadar ulaşmaktadır (Kanar, 1992, s. 22). Mevlânâ eserinde ilmin ve irfanın peşinde, bir bilge olarak toplumun gündelik hayatıyla yakından ilgilenmiş ve insana dair sorunlara çözümler sunmuştur (Mevlânâ, 2009, s. 29).

I. Mevlânâ Celâleddin Rumî ve Mesnevî-i Má'nevîsi Hakkında

İslam dünyasının büyük tasavvuf ehli ariflerinden olan Mevlânâ Celâleddin-i Rumî 1207 yılında bugünkü Afganistan sınırları içerisinde bulunan Belh'te dünyaya geldi. Babası Belh'te tanınmış nüfuz sahibi, âlim ve arif Bahâ-i Veleddin adıyla bilinen Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Muhammed, annesi Mümine Hatundu (Çubukçu, 1984, s. 97). *Mesnevî*'nin giriş bölümünde adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî

olarak geçmektedir. Yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği Anadolu'dan nispetle Rûmî, Mevlânâ Rûm-i, Mevlânâ Rûm (Öngören, 2004, s. 441) Hazret-i Pîr, Hüdâvendigâr, Mollâ-yı Rûm, Belhî, Rûmî, Konevî, Pîr, Celâl gibi lakap ve isimleri ile anılmaktadır (Keskin, 2008, s. 2001). İlk eğitimini babası Bahâ-i Veled'in yanında alan Mevlânâ, başta Halep ve Şam olmak üzere değişik merkezlerde Kemâleddin b. Adim gibi dönemin önemli âlimlerinden fıkıh, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı gibi ilimleri, dönemin önemli mutasavvıflarından Muhyiddîn b. Arabî, Evhadeddin-i Kirmânî ve Sadreddin-i Konevî'den tasavvuf bilgisi aldı (Güllüce, 2007, s. 11; Schimmel, 2001, s. 7). Daha sonra Şam'dan Kayseri'ye geldi ve burada şeyh Seyyid Burhaneddin'den manevi eğitimini aldıktan sonra Konya'ya gitti. Seyyid Burhaneddin'in vefatından sonra beş yıl boyunca irşad faaliyetlerinde bulundu, bu arada sayısız kerametler zuhur etti, halka vaaz verdi. Birçoğu ulema ve yöneticilerden oluşan müritleri ile sohbet etti. Seyyid Burhaneddin'in vefatından beş sene sonra Şems-i Tebrizî ile tanıştı (Öngören, 2004, s. 442). Konya'ya gelen Şems-i Tebrizî (1224) ile aylarca derin sohbetler yapan Mevlânâ ilahi aşk denizine girerek, medresedeki dersleri ve vaazları bıraktı (Fürüzanfer, 1963, s. 75). Ardından öğrencilerinin yakınmasından rahatsız olan Şems-i Tebrizî, 1245 yılında Şam'a gitti. Şems'in gidişiyle yalnızlaşan Mevlânâ oğlu Sultan Veled'i Şam'a yolladı, Şems-i Tebrizî'yi getirmesini istedi, bu olaylar üzerine Şems-i Tebrizî, Sultan Veled ile birlikte Konya'ya döndüyse de rahatsızlıklar devam edince ortadan kayboldu ya da öldü (1247) (Eflaki, 1986-1987, s. 97; Çubukçu, 1984, s. 97).

Mevlânâ kırklı yaşlarında tanıştığı Tebrizî'yi güneşi olarak tanımlamış, onunla tanışması sonucu hayatı değişmiş ve ilahi aşk ile tutuşmaya ve kendinden geçmeye başlamıştır (Güllüce, 2008, s. 11). Daha sonra Şems-i Tebrizî'yi bulmak için iki kez Şam'a gitti. Gidip geldikten sonra Konya'da birkaç yıl kalıp, tekrar Şam'a giderek bir yıldan daha az kaldı fakat herhangi bir sonuç elde edemedi ve Şems-i Tebrizî'yi bulamadı (Eflakî, 1986-1987, s. 104). Bu yolculuktan sonra kendisine nâib ve halife olarak Konyalı kuyumcu Selahaddin'i buldu ve on yıl bir arada bulundu, Selahaddin'in ölümünden sonraki on yılda ise *Mesnevî*'nin yazılmasına vesile olan Çelebi Hüsameddin ile sohbet ederek geçirdi. Bu süreçte onun çevresindekileri himaye ettiği, manzum ve mensur eserlerini yazdığı dönemi kapsamaktadır (Mevlânâ, 2009, s. 26).

17 Aralık 1273 senesinde vefat eden Mevlânâ vasiyetine uygun olarak mimar Tebrizli Bedreddin tarafından 1274 yılında inşa edilen türbeye defnedildi (Köprülü, 1976, s. 229). İnşasında firuze renkli çiniler kullanılmasından ötürü Kubbe-i Hadrâ (yeşil kubbe) olarak adlandırılan türbe, Sultan Veled, Alemeddin Kayser, Selçuklu Emiri Muineddin Pervâne ve eşi Gürcü Hatun'un maddi destekleri ile yaptırıldı (Yeniterzi, 2015, s. 28-30).

Fikirlerini eserlerine yansıtan Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Divân-ı Kebîr*, *Mektûbât*, *Fîhi Mafih* ve *Mecâlis-i Seb'a* adlı eserleri bulunmaktadır. Bu eserler içerisinde tasavvuf düşüncesinin tüm konularını içeren, Türk- İslam kültürünün en mühim eseri olan *Mesnevî* adlı eseri *Mesnevî-i Ma'nevî*, *Mesnevî-i Mevlevî*, *Mesnevî-i Şerif* gibi isimler ile anılır. Eserin müellifi Keşşâfu'l-Kur'an, Fıkh-ı Ekber, Hüsâmînâme gibi lakaplar ile adlandırılır (Öngören, 2004, s. 447). Altı ciltten ve 25.700 beyitten oluşan Farsça eser *Mesnevî*'nin ne zaman yazıldığına dair net bir bilgiye rastlanılmazken yapılan değerlendirmeler sonucunda Mevlânâ'nın ömrünün son on, on beş yıllık sürecine denk geldiği tespit edilmektedir (Ceyhan, 2004, s. 325). Rivayete göre Şems Tebrizi ve Kuyumcu Selâhaddin'in olmadığı dönemde Mevlânâ'nın yakın arkadaşı Hüsâmeddin Çelebi divanındaki şiirlerinin çoğalttığını ifade etmesi üzerine tıpkı Feriddün Attar'ın (ö. 618/1221) *Mantıku't Tayr* gibi bir eser yazmasını söylediği kaynaklarda yer alır. Bunun üzerine Mevlânâ, *Mesnevî*'sinin ilk 18 (on sekiz) beytinin yazılı olduğu kâğıdı

sarığundan çıkarır ve böylece *Mesnevî*'nin yazımı başlamış olur (Eflaki, 1995, s. 326; Köprülü, 1976, s. 226; Ceyhan, 2004, s. 325). *Mesnevî*'nin yazılma tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Muhtemelen ilk cildin 1258-1261 arasındaki bir dönemde yazılmaya başlandığı, 1263-1264 yılları arasında tamamlandığı, diğer ciltlerin ise hemen ardından yazıldığı öngörülmektedir (Ceyhan, 2004, s. 325).

II. Mesnevî-i Mâ'nevî'de Türk ve Türkmen Algısı

Mevlânâ'nın olgunluk dönemi eserlerinden biri olan *Mesnevî-i Mâ'nevî* dönemin tasavvufî, siyasî, dinî, kültürel, iktisadî, tıp, edebiyat ve tarih gibi ilimlere ait konuların yanı sıra dönemin gelenek ve göreneklerinden bahsetmenin yanında yaşama ve insana dair gözlemlerini özetleyen, anlatan ve derin manalar yüklü önemli edebi bir eserdir (Yeniterzi, 2015, s. 37). Din, tasavvuf, toplum, millet, siyaset konularını ele alan eserinde merkeze insanı koymaktadır. Tasavvuf anlayışı çerçevesinde aşk, sabır, mana gibi yüzlerce kelime ve terimin açıklamasını Mevlânâ'nın eserinde bulmak mümkündür (Mevlânâ, 2009, s. 30). Ayrıca söz konusu eserde farklı etnik gruplar ve ırklar hakkında çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. Türkmenlerin yoğun olarak göç edip, yerleştiği Anadolu'da yaşamını geçiren Mevlânâ, eserinde Türkmenlerden, Türkmen insanın yaşantısından örnekler sunarak Türk insanı hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır (Rumî, 2015, s. 425). *Mesnevî*, yazıldığı dönemden bugüne Türkler üzerinde oldukça etkili olmuş, Türkler ve Türkmenler Mevlânâ'ya karşı daima saygılı olmuşlardır (Köprülü, 1976, s. 227; Ögel, 1985, s. 4). Onun yaşadığı coğrafya, yetiştiği çevre ve içinde bulunduğu ortam çerçevesinde yaşamını sürdürdüğü toplum ağırlıklı olarak Türkiye Selçuklu topraklarıydı ve dolayısıyla sürekli olarak iletişim halinde olduğu coğrafya Anadolu ve Türkmenler olmuştur. Bu nedenle eserinde anlattığı hikâyelerin satır aralarında Türkler ve Türkmenler ile ilgili karakter yapıları, fiziki özellikleri, olaylara karşı tepkileri, günlük yaşantıları vb. hakkında çeşitli bilgiler aktarmaktadır.

Mesnevî'nin birçok beytinde Türkmenlerin fiziksel özelliklerine değinen Mevlânâ Türklerin güzelliğini övmüş ve güzel yüzlü olduklarını belirtmiştir. “*Sen sabretmenin, özellikle de Çiğil güzeli için sabretmenin tadını ne bilirsin a camdan kalpli?*” (Rûmî, 2015, s. 967) şeklinde geçen beytinde Türkistan bölgesinde bulunan Çiğil şehrinde yaşayan Türkmenlerin güzelliğine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde Türkmenlerin gerek güzelliğini gerekse kültürel zenginliğini anlatabilmek için ise “*Hamza'nın-Allah ondan râzı olsun, halka cevabı*” bölümünde:

Türk'ün karşısında ayna güzel renklidir. Zenci karşısında ayna da zencidir. Ölümünden korkup kaçırıyorsan canım, kendinden korkuyorsundur, aklını başına al. Çirkin olan senin yüzündür, ölümün yüzü değil. Canın ağaç gibidir, ölümse yaprak gibi. İyi de olsa, kötü de olsa senden yeşerir. İçindeki iyi kötü her şey senin kendindedir” (Rumî, 2015, s. 425) diyerek Türklerle karşı övgüde bulunurken, Türk'ü görülmeyen güzellikte tasvir eder ve ayna betimlemesinde aynanın iyi kötüyü, kötü çirkin, çirkin güzeli imgeler ve aynanın güzeli yansıtmamasından bahseder, dolayısıyla Türkleri iyi ve güzeli, zenci ise kötü ve çirkin temsil etmektedir (Kadıoğlu, Azizalı, 2020, s. 66). Başka bir beyitte ise Türkleri daracık gözlü olarak tanımlarken, fiziki özelliklerine değinir. “*Hikâye yüzünden Türk gülmeye başladı; daracık gözü hemen o anda kapanıverdi*” (Rumî, 2015, s. 835) şeklinde betimler.

Mesnevî'de Türkleri yüceltmiş olan Mevlânâ, Anadolu veyahut Anadolu'dan farklı bölgelerde yaşamakta olan Türklerin tüm özelliklerinin yanı sıra vatan sevgilerinin de oldukça yoğun hissedildiğinden bahsetmektedir. Nitekim eserinde yer alan “*Yolculukta Anadolu'yu da görsen, Hoten'i de görsen, vatan sevgisi nasıl çıkar kalbinden?*” (Rumî, 2015, s. 265) diyerek önceleri Türklerin ataları dokuz Oğuzlarının, XI. yüzyılın başlarında ise tamamen Karahanlıların idaresi altında bulunan Doğu Türkistan'ın

güneyinde yer alan Hoten bölgesinden bahseder (Taşağıl, 1998, s. 251) ve Türkmenlerin yeni vatanı Anadolu ile Hoten'i karşılaştırarak, Türklerin gittikleri yeri vatan yaptığı ve hâkim oldukları topraklara gönülden bağlanıp, vatanlarına duydukları sevgiye vurgu yaparken, aslında eski vatanlarına duydukları sevgiyi dile getirmektedirler. Hatta dizelerin öncesinde bulunan beyitlerde geçen "eski meslek" ve "eski sevgi" ibareleri de eski vatana duydukları özlemi işaret etmektedir. Orta Asya'dan gelerek Anadolu'yu vatan yapmaları ve sahiplenmeleri üzerinde de durmaktadır. Nitekim Anadolu'da yaptıkları eserler ile İslâmî ve millî bir kimlik kazandırdıkları aşikârdır.

Mevlânâ Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenlerin vatan olarak kabul gördükleri coğrafyada kendilerini yoktan var ettikleri, yerleşik yaşama geçerek tarım, çiftçilik, hayvancılık gibi işlere verdiği öneme de değinmektedir. *Mesnevî*'de yer alan "Türk, ürününün çoğunu yeniden tarlaya eker. Çünkü ürünün aslı odur. Çoğunu eker, birazını da yer. Ektiğini yeniden biteceğinden kuşku duymaz çünkü. Ürünü, o topraktan elde ettiği için, kendi eliyle tohumu yine oraya saçar" (Rumî, 2015, s. 668; Gölpınarlı, 1985, s. 256) cümlelerinden Türkmenlerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçişini üretim, tarım ve toprak ile olan ilişkisi üzerinden bahsederken, aslında Türklerin gittiği her coğrafyada kendisine yeniden kurduğu yaşam mücadelelerini ve güçlerini imgelemektedir. Aynı zamanda beyitte Türk ekin eken anlamında da kullanılmaktadır (Gölpınarlı, 1985, s. 260).

Türkleri güçlü kuvvetli olarak tarif eden Mevlânâ:

"Türkmen'in köpekleri, çadır kapısında misafirin önünde yaltaklanırlar. Ama yabancı bir sima çadırdan geçecek olsa, köpeklerin aslanca saldırdığını görür. Ben kullukta köpekten aşağı değilim; Dirilikte bir Türk'ten aşağı değildir" (Rumî, 2015, s. 62) diyerek Türkmenlerin güçlü ve mücadeleci yapısına bir kez daha değinir, hatta ilerleyen beyitlerde Türk'ün gücünü Tanrı'nın gücü ile kıyaslar, Türk'ün gücünün Tanrı tarafından verildiğini imgelemektedir.

Yine Türklerin gücünü, farklı etnik grupların gücü, dirayeti ve dayanıklılığı ile karşılaştıran Mevlânâ:

"Erlık suyunun aslı beyaz ve hoştur. Ama Rumlu ile Habeş'in canındaki yansıması başkadır. En güzel yaratışa renk verir de insanların bir yarısını "En aşağılara "götürür. Bu sözün sonu yoktur. Sen yine atını sür de kervan kaflesinden geri kalmayalım. O gün kimi yüzler ağarır, kimi yüzler kararır, o toplulukta Türk ile Hindu belli olur. Hindu ile Türk ana karnında belli olmaz. Ama doğunca zayıf mı güçlü mü görülür" (Rumî, 2015, s. 158) diyerek Türkleri Habeşliler ve Hintliler ile karşılaştırıp yaratılış üzerinde durarak, aslında eski Türk mitolojisine de gönderme yapar. Mitolojiye göre Mevlânâ'nın sözünü ettiği Erlık kötüdür ve daima kötülük düşünür. Fakat iyiye beyaz olan Tanrı Ülgen tarafından kesinlikle öldürülmez, hapsedilir. Erlık yıkıcıdır, düzensizliğin sembolüdür. Dolayısıyla Türk mitolojisinde yer alan iyi ve kötünün dengesi Erlık ve Umay arasında iyi bir denge ile kurulurken, beyaz iyiliğin simgesi olarak görülen Türklerin türeyişi ile ilgili mitolojik hikâyelere atıfta bulunması muhtemeldir. Türk mitolojisindeki rivayete göre Gömeç'in aktarımdan:

"Her şeyin sahibi olan Tanrı gökyüzünü yarattı, daha sonra dünyaları uzay boşluğuna yerleştirdi. Önce gökyüzünü, sonra yeri yarattı, sonra da kendisinden bir şeyler kattığı insanı oluşturdu. Onları çeşitli ırklara, kabilelere böldü. O, insan ırklarının bu şekilde birbirlerini tanımalarını ve karışmamalarını istiyordu. Irklar zamanla birbirlerinden tefrik edilmek için çeşitli isimler aldı." (Gömeç, 2003, s. 84). "İşte bunlardan birisi o zamana kadar yaratılmış olan hiçbir ırka, hiçbir soya benzemiyordu. Tanrı, bu ırka o zamana kadar meydana getirdiği hiçbir soyda olmayan meziyetler ve hünerler başışladı. Bu ırk dünyanın en savaşçı, en zeki, en dürüst, en güzel ahlaklı ırkıydı. Zayıfların ve haklıların koruyucusu, zalimlerin ve haksızların düşmanıydı.

O zamanlar, bahsetmiş olduğumuz bu ırkın başında tıpkı kendisi gibi cesur, yiğit ve akıllı bir kişi vardı ve adı Türk'tü. Türk güç, kudret, erdem demektir" (Gömeç, 2003, s. 84).

Mevlânâ muhtemelen bu eski Türk mitolojisine atıfta bulunarak yazdığı beyitlerinde Türkleri diğer beyaz ve siyah ırklardan ayırır ve Türk'ün gücü, zekâsı ve dürüstlüğünden, ahlakının güzelliğinden ve erdemli oluşundan bahseder.

Aynı şekilde iktidar ve siyasi mücadeleler sonucunda birbirinden ayrılan Türkler aşiretleri ve devletlerin politikalarını da şu sözler ile eleştirir. "*Nice Hintli ve Türk vardır ki dilleri aynıdır. Nice iki Türk de vardır ki birbirlerine yabancı gibidirler*" (Rumî, 2015, s. 76; Nicholson, 1925, s. 50) diyerek dönemin siyasi ve sosyolojik algısına dikkat çekerken, Türk aşiretleri arasındaki farklılıkları belirtir. Aynı şekilde Türklerin Araplar ve Rumlar ile olan siyasi ilişkisine de atıfta bulunan Mevlânâ "*Türk'ün, Rum'un ve Arap'ın kavgasıyla çözülmez "üzümle "ineb" sorunu*" (Rumî, 2015, s. 302) diyerek kendi dönemindeki Rum, Türk ve Arap arasındaki ilişkileri yorumlar. Ayrıca Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrası Arapça'ya duyduğu ilgi ve yakınlığı da farklı yerlerde şöyle vurgular: "*Onun "o"luğu gidip peri bizzat o olur. Türk, ilham almaksızın Arapça konuşur*" (Rumî, 2015, s. 549); başka bir yerde "*Ruh bilgi ve akılla dosttur. Ruhun Arapçayla Türkçeyle ne işi var?*" (Rumî, 2015, s. 180) diyerek imgeler ve belirtir. Bu imge ile aslında aynı dili konuşmaktan ziyade aynı manayı paylaşmanın yani mana birliğine işaret etmektedir.

Türkler çok eski çağlardan beri savaşçı özellikleri, askeri alandaki yetenekleri, ustalıkları, tecrübeleri, cesaret ve sonsuz özverileri ile ordu millet özelliklerini daima korumuşlardır. Türklerin en vazgeçilmez unsuru olan at savaş meydanlarının kaçınılmaz en önemli ve fonksiyonel yoldaşdır. Maddi, manevi ve askeri güç olan at, Türklerin sadece günlük hayatında değil edebiyatında, sanatında, adet ve geleneklerinde, efsanelerinde, sporlarında, şölenlerinde, düğünlerinde, hukukunda, yer ve insan adlarında etkili olmuş, atın güzelliği, kudreti, sürati, insancıl özellikleri ile Türklerin kalbini fethetmiş bir varlıktır. Yüzyıllar boyunca Türk insanın yaşantısının her alanında var olmuş (Elçin, 1995, s. 160), savaş meydanlarında Türk'ün yoldaşı olmuştur. İşte Mevlânâ da Türklerin savaşçı özelliğini ve at ile olan ilişkisini: "*Savaş bu, bulgur aşısı yemek değil ki kolları sıvayıp yemeye girişesin. Bulgur aşısı yemeye benzemez bu, gel de burada kılıcı gör. Bu safta demir gibi duracak bir Hamza lâzım. Savaş, bir hayalden hayal gibi kaçan her yufka yüreklinin işi değildir. Savaş Türklerin işidir, kadınların değil. Kadınların yeri evdir, eve git*" (Rumî, 2015, s. 753; Gölpınarlı, 1973, s. 569) diyerek savaşla ilgili Sufiye öğüt verdiği bölümde Türklerin savaşçı özelliklerine pozitif manada değinir ve onların savaşçı özelliklerine övgüde bulunur. Yine başka bir beyitte "*Savaşa girişip atını ateş hendeğinden atlatan Türk'e ne mutlu! Atını öyle şahlandırır ki at göğün zirvesine doğru harekete geçer*" (Rumî, 2015, s. 431) diyerek Türklerin savaş sırasında atı ile hemhal olup bütünleştiğini, savaşta maharetlerini yücelterek tasvir etmektedir.

Mevlânâ, eserinde Türk sözünü, ırk anlamının dışında çeşitli duygu ve düşüncelerini ifade etmek için de kullanmaktadır. Bu nedenle *Mesnevî*'nin farklı beyitlerinde Türk kelimesini cahil, şaşkın, akli kaçık, iddiacı ve yarım yamalak söz eden olarak niteler. Eserinde "*Cahil bir Türk seher vakti uyandı; şarabın mahmurluğuyla çalgıcı istedi*" (Rumî, 2015, s. 795). "*İddiacı Türk kahrkahanadan sarhoşa dönmüş, gözü kapanmış, akli gitmiş, şaşkın bir haldeydi.*" (Rumî, 2015, s. 835). "*Türk usulü söyledim yarı pişmiş yarı çiğ. Tamamını Gazneli bilgeden dinle. Gayp bilgesi, âriflerin övüncü (Senâî), İlâhî-nâme'de açıklar bunu*" (Rumî, 2015, s. 435) sözünden de Türklerin edebiyat ile olan ilişkisini 12. yüzyılda yaşamış Farsça tasavvufî mesnevi ustası şair Senâî'yi överek belirtir. Aynı şekilde Türk olarak tanımladığı aslında bir milletin kimliğidir. Başka bir yerde ise "*Türk ise bir çadır bulur; özellikle de bir dergâhın sevgilisi olduğu zaman*" (Rumi, 2015, s. 194) ifadeleriyle Türk milletinin bağımsızlığına verdiği önemi ortaya koyar.

Mevlânâ'nın beyitlerinden anlaşıldığı üzere Mevlânâ, *Mesnevî'sinde* Türk, Oğuz Türk'ü, Hataî Türk'ü gibi Türkleri sınıflandırarak ve ayırarak bahseder. *Mesnevî'de* geçen "Ebu Cehil, tıpkı kinci Oğuz Türk'ü gibi, Peygamber'den bir mucize istedi. Fakat Hak Sıddık'ı (Ebu Bekir) mucize istemedi. Bu sima söylerse, dedi, sadece doğru söyler" (Rumî, 2015, s. 488). Bu beyitlerde Oğuz Türkmenlerinin kindar yapısının Tanrı'nın varlığını sınamak isteyenlere karşı kindarlıkta Oğuz Türkleri gibi olunmasına değinip ve teşbih yapmaktadır (Kadıoğlu, Azizalı, 2020, s. 75). Yine Rahman'ın kapısında şeytan misali başlıkla bölümde ise Türkmen köpeğinden bahsetmektedir. Oradaki beyitte; "Ey Hataî Türk'ü "Bu Allah'a sığınırım" sözü, köpeğine bağır da yolu aç; Otağının kapısına geleyim de cömertliğinden, makamından bir dilek dileyeyim demektir. Türk, köpeğin saldırısından âciz kalınca, bu "Allah'a sığınırım" demek, bu bağırı çağırarak uygun değildir. Türk de bu köpekten "Allah'a sığınırım", ben de o köpek yüzünden kendi yurdunda çaresiz kaldım" Sen, bu kapıya gelmeye cesaret edemiyorsun, ben de kapıdan dışarıya çıkamıyorum derse. Öyleyse toprak başına, Türk'ün de konuğun da. Çünkü bir köpek, ikisinin de boynunu bağlamış. Hâşâ, Allah'a yemin olsun, Türk, bir bağırmaya görsün, köpek de kim olur, erkek aslan bile kan kusar" (Rumî, 2015, s. 723) beyitlerinden dönemin siyasi olaylarına gönderme yaparken, bir taraftan Türk'ün korkusuz ve cesaretli olduğunu bir taraftan da Türkmenlerin ve Hataî Türklerinin köpek eğitiminde ileri olmalarına değinerek, aslında Türklerin mücadelecı yapısı sonucunda düşmanı kendisine tabi kıldığına teşbih yapmaktadır. Aynı şekilde bazı beyitlerinde Türk'ü kerem sahibi yani iyi huylu, eli açık, iyilik yapan olarak betimlemektedir. "Türk, kereminden konuğa der ki Kapıma köpeksiz, hırkasız gel. Falan yerden, edeplince gel ki köpeğim sana karşı ağzını, dudağını bağlasın. Oysa sen, aksini yapar, çadırın kapısına gidersin; elbette köpeğin ısırtığı yaralar seni", (Rumî, 2015, s. 726) beytinden Türk'ü dostuna karşı yaratılışında bulunan en güzel ahlak olarak kerem sahibi olduğu, iyilik yapan, cömert ve şerefli, söz verdiği zaman umulandan daha fazlasını veren olarak tasvir etmektedir.

Mevlânâ'nın "Kullukta ben köpekten aşağı değilim ya; Tanrı da dirilikte, kudrette bir Türk'ten aşağı değildir" beyitinde Türk'ü güçlü göstermektedir (Gölpınarlı, 1973, s. 213).

III. Türkmen Gelenek, Görenek ve Günlük Hayatına Dair Bilgiler

Türklerin göçebe kültürünün ve yaşamının en önemli unsuru olan çadır ya da otağ Mevlânâ'nın beyitlerinde birçok yerde yer almaktadır. "Türk ise bir çadır bulur; özellikle de bir dergâhın sevgilisi olduğu zaman" (Rumî, 1995, s. 194); başka bir beyitte "İnsanın ilk hali dışyüzüdür. Ondan sonra insan doğasının güzelliği olan can gelir. Her meyvenin ilk hali, görünüşten başka nedir? Ondan sonra onun içyüzü olan tat gelir. Önce çadır kurup alışveriş yaparlar, sonra da Türk'ü konuk olarak getirirler. Bil ki dışyüzün çadır, içyüzün Türk'tür. İçyüzün kaptandır senin, dış yüzün gemi" (Rumî, 2015, s. 325) bu beyitlerden anlaşılacağı üzere Mevlânâ dolaylı olarak Türklerin çadır ile olan ilişkisini anlatmakta, çadırı dış yüz olarak yorumlarken, Türk'ü iç yüz yani tat olarak görmektedir. Türklerin daima devlet kurduğu, hâkim oldukları yerlere de yine Türkmenleri getirip yerleştirdikleri ve huzur getirdiğini de ima etmektedir. Aynı şekilde mana aleminin güzelliğini ifade etmek için Türk kelimesine güzel bir anlam yüklemektedir (Kadıoğlu, Azizalı, 2020, s. 70).

Türk geleneğinde yer alan yağmaya da değinen Mevlânâ, Oğuz Türkmenlerinin yağma yapmasını olumsuz bakış açısı ile eleştirmiştir. Özellikle Selçuklu döneminde devlet otoritesini tanımayan Türkmenlere ve göçebe Oğuzlara karşı tepkili olduğu anlaşılmaktadır. *Mesnevî'de* Oğuzların öteki korksun diye bir adamı öldürmeyi amaçladıkları başlıklı bölümde Oğuzlar için "O kan dökücü Oğuz Türkleri geldiler ve yağma amacıyla bir köyü ansızın bastılar" (Rumî, 2015, s. 280) der, başka bir yerde ise "Ey ecel, ey köyü yağmalayan Türk! Bu şükredenlerden ne aldın geri ver, der" (Rumî, 2015, s. 648) şeklindeki beyitlerde kan dökücü olarak gördüğü ve eleştirel bir bakış açısı ile yaklaştığı

düşünülse de hikâyenin sonunda Oğuzlar altınların yerini kan dökmeden öğrenmektedirler. Ahir zamanın sonuna gelindiğine vurgu yapmaktadır (Kadioğlu, Azizalı, 2020, s. 60). Bilindiği gibi Türkler çok eski dönemlerden bu yana kendi egemenliği altına aldığı halkların ekonomik özgürlüğünü korumuş, kendi inanç, dil, örf ve gelenekleri ile yaşamalarına izin vermiş bir millettir. Yönetim üslubu olarak merkeze adaleti ve hoşgörüyü alan Türkler yağmayı da savaş hukukunun doğal müessesesi olarak Türk devlet geleneği içerine yerleştirmiştir. İslamiyet öncesi ve sonrası fethettikleri bölgelerde kendilerine önceden tebliğ etmek suretiyle Türk idaresi altına girmek istemeyenlerin, daha sonradan yapılan savaşı kaybetmeleri halinde maruz kaldıkları bir tür savaş tazminatı olarak görmektedir. Türkler hiçbir zaman diğer gruplar gibi rastgele yağmalayıp, öldürüp, yok etmemişlerdir (Yereli, 2010, s. 942).

Türkler için kutsal saz olarak görülen kopuz ya da topuz kimi zaman bahşı ozanlar tarafından düğün ve törenlerde eğlence için kimi zaman savaş meydanlarında orduya cesaret vermek için çalınmaktaydı. Türk milletinin milli sazı olan, esatirine, menkıbelerine giren, hatırası yıllarca saklanan, Türk halk şairlerinin yâni baksı-ozanlarının önceleri dinî âyinlerde, sonra bedîî bir mâhiyeti olan toplantılarda kullandıkları en eski mûsiki aleti kopuz, çok eski dönemlerden beri Türklerin önem verdiği bir müzik aletidir. Bu nedenle bütün menkıbelerde ozanın elinde mutlaka kopuz görülmektedir. En eski Uygur metinlerinde buna rastlanıldığı gibi, 9. asırdan başlayarak Orta-Asya'da ve Selçukluların ilk devirlerinden beri Anadolu'da çalındığı görülmektedir (Köprülü, 1976, s. 242). Savaşta, barışta Türk'ün simgesidir. Mesela eski Türk ordularında hükümdarın yanı başında mutlaka ozanlar da bulunur, onların kopuzlarla çaldıkları kahramanlık şiirleri bütün bir kavmin maneviyatını yükseltir, Oğuz Türklerinin millî destanlarını çalıp söyleyen bu ozanlar, ordularda, obalarda, her türlü toplantı yerlerinde mutlaka yerlerini alırlar, ozanları, kopuzcuları mevcut olmayan hiçbir Selçuklu ordusu yoktur; onlar zafer gününü takip eden akşamlarda, ellerinde kopuzlar, o günkü kahramanlık sahnelerini yaşatacak destanlar söylerler (Köprülü, 1976, s. 245).

Türkler yüzyıllar boyunca hem mutlu olduklarında hem de hüznü ve kötü günlerinde müziği yaşamlarının merkezinde tutmuşlardır. Mevlânâ'nın eserinde de kopuz ile ilgili örneklere rastlanılmaktadır. "*Sevinçle keder barışınca bizim Türk çalgıcıları uyandırdı*" diyerek Türklerin müzikle olan sevinç ve keder ilişkisine değinmektedir. (Rumî, 2015, s. 798). Türk beyinin meclisinde şu gazeli okumaya başlayan çalgıcının hikâyesi başlıklı bölümde "*Haddi aşınca, bu harareten bizim Türk'ün yüreği daraldı. O Türk fırladığı gibi topuzu çekti, çalgıcının üzerine varıp başına dikildi*" (Rumî, 2015, s. 800) diyerek Türkmen geleneğindeki topuzun, müziğin manevi rolüne değinmektedir.

Aynı şekilde Türkmen çalgısı olan çengi, davul, zurna, def, tamburdan da betimleyerek bahseder. Mesnevî'nin çeşitli bölümlerinde "*Üçüncü gün köpek horoza dedi, ey yalancıların başı, hem de davullu zurnalı!*" (Rumî, 2015, s. 421); "*İnsanların tamburla çalıp ağızlarıyla söyledikleri, feleğin dönüşünün sesidir*" (Rumî, 2015, s. 502) "*Bugün kazancım yok, senin konuğunum. Çengi senin için çalacağım, artık seninim*" (Rumî, 2015, s. 107); "*Çalınan defler, çırpılan eller, kadın ve erkek naraları, o nara atanın narasını bastırıyordu*" (Rumî, 2015, s. 785); "*Ona içi boş davul gibi vurun da, davul gibi [içinde ne var] bize haber*" (Rumî, 2015, s. 866) gibi örneklerde çeşitli çalgılara betimleme yaptığı görülmektedir.

Mevlânâ'nın kendi ayinlerine musiki ve semahı katması, Anadolu'da mevcut olan köklü bir müzik geleneğinin eski Türk kültürünün mirası ile kaynaşmış bir görüntüsünü yansıtmaktadır. Hatta bazılarının göre Mevlevilikteki özel bir giysi giyilerek dönmekten ibaret olan bu ritüelin, eski Türk Şaman uygulamalarından *samah* geleneği ile arasında benzerlik ve devamlılık kurmaktadır. Daha sonraları Mevlevî

dergâhları müzisyenler, şairler ve hattatlar gibi halkın seçkin kesimlerinin estetik boyuttaki eğilimlerini karşılamayan bir potansiyele sahip olmuştur (Çelik, 2002, s. 25-26).

Türkmenlerin eski inancı olan Şaman ve Şamanizm ile ilgili de birçok beyitte imgeleme yapmaktadır. Çok eski tarihlerden bu yana Gök Türklerin, Uygurların, Kırgızların, Oğuzların vs. gibi unsurların hemen hepsinin inançlarında Şamanistik öğeler hâkim idi. Türk kavimlerinde şaman inancının ayin ve törenlerini yapan ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden kişiye de kam denilmekteydi (Turan, 2009, s. 72). Oğuzların en eski sâhir, şâirlere ozan denildiği gibi, Tonguzlar aynı vazifeyi yapan adamlara şaman, Altay Türkleri Kam, Kırgızlar baksı derdi. Sihirbazlık, rakkaslık, mûsikîşinâslık, hekimlik gibi birçok vazifeleri kendilerinde toplayan bu adamların halk arasında büyük önemleri vardı; fakat muhtelif zaman ve yerlerde bunlara verilen önem derecesi, kıyafetleri, mûsikî âletleri, yaptıkları işlerin şekli değişebiliyordu. Semâdaki ma'budlara kurban takdim etmek, ölünün rûhunu yerin dibine göndermek, fenâ cinler tarafından gelen fenâlıkları men etmek, ölümlerin hâtralarını yaşatmak gibi çeşitli vazifeler hep onlara aitti ve bunlar için ayrı ayrı âyinler yapılırdı (Köprülü,1976, s. 242). Orta Asya'da genellikle sembolik amaçlarla işlenmiş olan figürleri yaratan esas ilham kaynağı, Şaman kültü, totem ve astroloji idi. İkel sihirbaz ya da Şaman kendine has bir mantık düzeninde bütün güçlerini her derde deva olduğuna inandığı sihir ve tılsımla halletmeye çalışmaktaydı (Eren,2006,s. 26). Mevlânâ Mesnevî'sinde de Türklerin eski inancına dair kendi tasavvufî ve inancı üzerinde imgeler yapmakta ve Şaman'a seslenmektedir. "Ateş: Ey şaman, ben aynıyım; içeri gel de hararetimi gör dedi" (Rumi, 2015, s. 62) başka bir yerde ise "Ey şaman, ben kendi yüzümü göremem. Ben senin yüzünü görürüm sen de benim yüzümü görürsün" (Rumi, 2015, s. 208) diyerek tasvirde ve betimlemede bulunmaktadır.

Mevlânâ Türkmen gelenek ve göreneklere arasında yer alan düğünler, toylar, kız isteme, toy yemeği, çeyiz alıp verme, nişan, evlilik, başlık parası, mehir, çeyiz, düğün, sonrası saçı saçma gelin ve gelin kıyafeti, kına gecesi gibi adetleri ile ilgili bilgiler de vermektedir. Mesnevî'de yer alan "Kadın nerde onda, dedi, çeyiz olacak kentler, kaleler ya da saçı olacak inciler, akçeler?" (Rumî, 2015, s. 582); "Nimeti inkâr eden maymun huylulardan saman bile esirgenir; peygamber huylu olanıysa güneş ve bulut bile saçı olarak saçılır" (Rumî,840); O adam irisine güzel bir gelin başlığı ve elbisesi giydirdi (Rumi, 2015, s. 785); Kızın evlenme işi ciddi olarak etrafa yayıldı; mehri, nişan hediyeleri ve kumaşlar gönderildi (Rumi, 2015, s. 784); Efendi, Ferec'i evlendiriyorum diye bir toy kurup, insanları davet etti" (Rumî, 2015, s. 785) gibi Mesnevî'de farklı bölümlerde saçı, toy, mehir, gelin başlığı, nişan gibi Türkmen adet ve geleneklerinden izler görülmektedir.

Türkmen kültüründe köklü bir gelenek olan toy toplum ve devlet yaşantısının önemli bir parçasıydı. Türkmenlerin günlük hayatında düğün, toy ve ziyafet sofralarında yer alan Türkmen yemeklerine dair izler de Mesnevî'de çok sık geçmektedir. Başta tutmaç, süt, helva, bal helvası, bulgur aşı, somun ekmek, lavaş, et yemekleri, buğday, paluze, ispanak, kabak, nohut, fıstık, ceviz, elma, sirke, ekşi, arpa, badem, hurma, şalgam, turp, pırasa gibi yemek ve yiyecek adları yer almaktadır. Mesnevî'de yer alan "Açgözlü adam, lokman helva da olsa paluze de olsa, lokmayı ölçülü ye" (Rumî, 2015, s. 664); "Bal gibi, paluze gibi aleti gördün de, o kabağı nasıl görmedin a açgözlü?" (Rumî, 2015, s. 665) ; Ucuza alan ucuza verir. Çocuk, bir inciye bir somun ekmeğe verir (Rumî, 2015, s. 95); "Eğer Kâş şehrinde adın Ömer'se, yüz paraya bir lavaş ekmeği satmazlar sana" (Rumî, 2015, s. 888); " Ben senin ispanağınım; neyle pişirirsen pişir beni, ister ekşili, ister tatlılı, yakışır sana" (Rumî, 2015, s. 119); "Savaş bu, bulgur aşı yemek değil ki kolları sıvayıp yemeye girişesin" (Rumî, 2015, s. 753); "Fıstığı veya cevizi kırmadıkça, içi görünmez, yağ vermez" (Rumî, 2015,

s. 865) gibi beyitlerde Anadolu'da Türkmenlerin yemekleri, yemek adları, kullanılan sebzeler ve meyveler ile kullanılan malzemeler yer almaktadır.

Mevlânâ'nın yaşadığı 13. yüzyıl Anadolu'su Moğol istilasının, Babailer isyanının ve Haçlı seferlerinin olduğu, Türkmen halkının ağır vergiler altında ezildiği, dirlik sisteminin bozulduğu, kıtlık ve kuraklığın baş gösterdiği bir zaman dilimiydi. Özellikle Moğol istilası ile birlikte Türkmenlerin büyük çoğunluğu öldürüldü, camiler, kütüphaneler, birçok köy ve şehir tahrip edildi. Türkmenler yaşadıkları bu buhranlı dönemde yakınlarını kaybedip, yas tutmak zorunda kaldılar. Henüz İslamiyet'i yeni kabul eden Türkmenler yaslarını tutarken İslamiyet öncesindeki adet ve geleneklerine sarıldılar. Eski inançlarında yas sırasında saç kesip, kulaklarını biçip, yüzlerini bıçakla kesip, yüzlerini yırtıp, saçlarını yolup, atlarının kuyruğunu bağlardı (Harman, 2003, s. 127). Mevlânâ'da yaşadığı yüzyılda gözlemlediği yas ritüellerini "Mûsa'nın -selam üzerine olsun"- yıldızının gökte belirmesi ve müneccimlerin alanda bağrıışmaları başlığı altında yer alan hikâyede Türkmenler tarafından devam ettirilen yas geleneklerini tasvir etmektedir. "Her müneccim, başı açık, üstü yırtık, yas tutanlar gibi toprağı öptü. Yas tutup ağıtlar söyleyenler gibi ağlayıp inlemekten sesleri kısılmıştı. Saçlarını sakallarını yolup yüzlerini yırtarak dövünmüşlerdi. Gözleri kan çanağıydı" (Rumî, 2015, s. 339) şeklinde aktarır. Aynı şekilde *Mesnevî*'de geçen "Vezirin Halvette Kendisini Öldürmesi" başlığı ile yer alan bölümde yas tutma ile ilgili Türkmen geleneklerini anlatmaktadır. Söz konusu bölümde;

"Halk onun ölümünden haberdar olunca, kabrinin başı kıyamet yerine döndü. Halk, onun yası içinde saçını yolarak, elbisesini yırtarak kabrinin başına öyle bir toplandı ki, Arap'tan, Türk'ten, Rum'dan, Kürt'ten oraya toplananların sayısını ancak Allah bilir. Başlarına kabrinin toprağını saçtılar. Onun derdini, kendi dertlerine derman olacak yer olarak gördüler. O halayıklar, kabrinin başında bir ay gözlerinden kanlar akıttılar" (Rumî, 2015, s. 56) geçen hikâyede saç yolma, elbiseleri yırtma, kabrin toprağını başlarına saçma gibi yasa dair örf ve adetler anlatılmaktadır. Aynı şekilde *Mesnevî*'de yer alan "Körlerin gözleri bile o kötülüğü gördü; sağrıların kulakları bile o hikâyeyi işitti. Siz şimdiye kadar uyumuş muydunuz ki şimdi yasla elbisenizi yırtıyorsunuz? A uyumuş olanlar, kendinize yas tutun; çünkü bu ağır uyku kötü bir ölüm. Sultan'a mensup ruh zindandan kurtuldu; ne diye elbisemizi yırtalım, ne diye elimizi ısralım" (Rumi, 2015, s. 803) şeklindeki bölümde yas tutulduğu ve yas elbiselerinin yırtıldığı görülmektedir. Aynı şekilde *Mesnevî*'deki "Felek dolaşır da canın tozunu göremez. Bu yüzden gök, yas elbisesi giyer" (Rumî, 2015, s. 452) beytinde de olduğu gibi eski Türk yas geleneklerinin İslamiyet sonrası devam ettiği görülmektedir. Aslında yas ve ölüm ritüelleri, Türkmen toplumunda oldukça derin ve güçlüdür ki günlük hayatta değişik şekil ve biçimde karşımıza çıkarken, çoğu zaman İslam ritüelleri ile Türk-Şaman geleneklerinin birbirine karıştığı görülmektedir. Mevlânâ tüm bu gelenekleri eski ve yeniyi harmanlayarak örnekler sunmakta ve betimlemektedir. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde ayrıca Türkmen halkının eski inanışları hakkında bilgi verirken, batıl inanışları İslami ve tasavvufa göre açıklamaya çalışarak, yeniden yorumlamaktadır.

Mevlânâ eserinde yas tutma ritüelleri dışında Türkmenlerin ölü gömmeye hazırlanış, cenaze, defin, cenaze sonrası yemek dağıtma gibi ritüelleri ve gelenekleri hakkında da bilgiler aktarır. *Mesnevî*'de yer alan "Ola ki görür de ölü zanneder, kefen parası olsun diye altın atar. Ne verirse yarısını sana veririm. O para gözleyici kefenci de aynen öyle yaptı" (Rumî, 2015, s. 909). "Sen dirisin, ölü yıkayıcı yıkar seni hiç? Sen isteyensin, istediğin arar mı hiç seni" (Rumî, 2015, s. 767); "Ölü taşınan salacayı getirip, bizim Ebu Bekir'i üstüne koydular" (Rumi, 2015, s. 643) gibi farklı bölümlerde çeşitli örneklere rastlanılmaktadır.

Eski Türk inanışları arasında yer alan cenazeden sonra yemek dağıtma yaygındı, ölümlere yemek vermeyi çok önemseyen Türkmenler sayar ya da yoğ adı verilen ritüeller

yaparlardı (İltar, 2003, s. 14). Daha sonra adet cenazeden sonra yemek dağıtmaya dönüştü. Nitekim bu yaygın Türkmen geleneği *Mesnevî*'de geçmektedir. "Cenazeden sonra ölen kişi için yemek dağıtma geleneği de yer alır. "Kölesi ölünce akrabaları köpek ve dilencilere yiyecekler verecek" beytinde (Rumî, 2015, s. 421) cenaze sonrası yemek dağıtma geleneğinin İslamiyet sonrasında da Türkmenler tarafından devam ettirildiğini göstermektedir.

Mevlânâ eserinde Türkmenlerin birlik ve beraberliğini simgeleyen, eğlence ve iyi vakit geçirmek için oynadığı çevgan, top, avcılık gibi geleneksel oyunlardan ve eğlencelerden de bahseder. *Mesnevî*'de geçen "Elinden geldiğince kul ol, sultan olma. Top gibi zahmet çekici ol, çevgen olma" (Rumî, 2015, s. 99); Eğer onun oyun alanında birden söz ediyorsan, onun çevgeni etrafından dönmelisin (Rumî, 2015, s. 189); Biz bir avız, böyle tuzak kimde var? Çevgen topuyuz biz, çevgancı nerde? (Rumî, 2015, s. 222); Ayağını sardı ve dedi, onun çevgeninin ucunda top olur yuvarlanarak giderim" (Rumî, 2015, s. 530) gibi beyitlerde çevgan oyununun nasıl oynandığını tarif etmektedir.

Türkler tarihleri boyunca savaşçı bir millet olması, atı ehliştirmeleri, süre avları ile yeteneklerini geliştirmeleri, henüz çocuk yaşta atın üstünde talim yapmaları, av için tuzak kurulması vs. tamamı hem eğlence unsuru hem de düşmana karşı savaş hazır olma hazırlıkları içindeydiler. Bu nedenle av boyunca disiplin, emre itaat etme, sorumluluk ve göreve uyma, tamamlama gibi bir takım askeri nitelikler geliştirilir, düşmanlarıyla yapacakları savaşların provası yapılırdı (Onay, 2015, s. 524). Mevlânâ'nın eserinde Türkmen geleneği olan av ve avcılık ile ilgili beyitler yer almaktadır. *Mesnevî*'de yer alan bir bölümde;

"Avcının biri, bir ceylan avladı da onu hiç acımadan ahura tıktı. Ceylanı, zalimler gibi öküzlerle, eşeklerle dolu bir ahura hapsetti. Ceylan, korku içinde her yana kaçıp koşmadaydı. Avcı, geceleyin eşeklerin önüne saman döktü" (Rumî, 2015, s. 642); başka bir bölümde ise "Bir kuş çayırlığa gitti. Orada av için kurulmuş, bir tuzak vardı. Yere birkaç yem konmuş, avcı da orada pusu ya yatmıştı (Rumî, 2015, s. 790) şeklindeki beyitlerde av, avcı ve tuzak üzerinden insanın kemale ermesi için izleyeceği yöntemleri Türkmen geleneğindeki av ve avcılık geleneğine imgeleme yapmaktadır.

Türklerin göçebe hayatında kağrı, at, öküz gibi unsurlar fonksiyonel bir rol oynamış, konargöçer hayatın vazgeçilmez bir paçası olmuştur. Türkmen'in rutin hayatında en çok yararlandığı taşıtların başında gelen at, daha çok bir savaş taşıtı olarak kullanılsa da günlük yaşamın içerisinde büyük yer kaplamaktaydı. Özellikle yaylak kışlak arasında hayvanları otlatmak için yapılan düzenli göçlerde at, deve, öküz, kağrı kullanılmaktaydı. Mevlânâ eserinde Türkmenlerin göçebe kültüründen çayırlığa yapılan göçlerden, bahsetmektedir. "Öküz, kağrıyı çekmek, eşyayı götürmek için değil, dayak korkusundan yürür" (Rumî, 2015, s. 853); "Yükü öküz çekerken inleyen kağrıdır (Rumî, 2015, s. 195); "Buradan çayırlığa göç et. Orada ırmak kenarında yeşil otlardan otla. Cennetler gibi yemyeşil bir çayırlık, orada bele kadar yeşillikler bitmiş. Oraya giden hayvana ne mutlu. Deve bile o yeşillik içinde kaybolur gider" (Rumî, 2015, s. 703) beyitlerinden Türkmenlerin günlük yaşantısında yer alan göç etme, göç unsuru hayvanlardan bahseder.

Sonuç ve Değerlendirme

Mevlânâ beyitlerindeki birçok imgeyi yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği ve çok yakından tanıdığı Türkmenlerin yaşantılarından, eğlencelerinden, acılarından, sevinçlerinden ve yüzyıllardır devam ettirdikleri yaşamlarının içerisindeki örf ve geleneklerinden almıştır. Söylediği beyitler ile bir taraftan onların maneviyatına dokunup, güç kuvvet verip, idealize ederken, bir taraftan da onların gerçek ve günlük hayatlarının aynası olmuş ve tüm bunları tasavvuf ile birleştirmiştir. Hikâyelerinde

Türkmenlerin yaşantısından, hoşgörüsünden, acısından, karakterinden didaktik bir dil ve kendi üslubu ile bahsetmiş ve onların günlük yaşantısını örnek göstererek öğretici bir sentez kurmaya çalışmıştır. *Mesnevî*'sinde işlediği insan, Allah, varlık birliği, sevgi, ölüm, aşk, vahdet-i vücud gibi kavramlar Türkmen insanın, yaşantısının içerisinde olan gerçek unsurların yansımasıydı. O şahit olduklarını kendine özgü derin manalar yüklü mecazî bir dil kullanarak, vahdet motifi ile insan ve tasavvuf üzerinden dönemin birçok duygusu ile birlikte Türkmen geleneğinden izler aktarmayı başarmıştır. Eski Türk gelenekleri ile yaşadığı dönemin Türkmen halkının yaşantısını, inancını, günlük hayatını, adetlerini, göreneklerini anlatarak aslında bir bakıma gelenek ve bilgi aktarımı sağlamıştır. Didaktik bir tarzda yazılan *Mesnevî*'de insanı merkeze alan Mevlânâ, Türkmenlerin manevi ve sosyal hayatlarına dair örnekler ve hatırlatmalar sunmaktadır. Ayrıca Türkmen hayatının çeşitli alanlarını ele alan, Anadolu'nun sosyo-kültürel ve dinî yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi veren, tarihsel tecrübeleri ortaya koyan edebi bir eserdir. Mevlânâ eserinde tasavvuf ile birlikte dönemin tarihi, sosyolojisi, folkloru, iktisadî hayatı gibi konular üzerinde durarak sadece tarih alanında değil birçok alana veri sunan önemli bir kaynak eser inşa etmiştir.

Öte yandan Mevlânâ *Mesnevî*'sinde yaşadığı dönemin Türk kültürü ve sosyolojisini aktarırken, kendi döneminin toplum yapısını çeşitli yönleri ile aktardığı, insan yaşamının bütün öğelerini gerek maddi gerek manevi tümünü bir arada ele alarak, geçmişten bugüne kültürel taşıma aracı rolü üstlenmiştir. Türk kültürü başta olmak üzere çeşitli ulusların inancı, günlük hayatı, kutlamaları, yas ve matemi, politik yapısı, evlilik ritüelleri ve kuralları, beslenme kültürü gibi öğeleri geçmişten bugüne aktaran tarihi ve sosyolojik öğeler içermektedir. Nitekim Türk kültürü yanında Farslar, Araplar, Hindular, Rumlar ve diğer bazı milletler, ırklar ve toplumların yaşantısı hakkında bizzat gördüğü, yaşadığı ve duyduğu olayları ele alarak bizlere orijinal bilgiler sunmaktadır. İşte bu yüzden *Mesnevî-i Mâ'nevî* yazıldığı dönemde etkili olduğu kadar bugün de tüm dünyada ilgiyle okunan, merak uyandıran ve toplumlara Selçuklu dönemi tasavvufu, siyaseti, sosyolojisi, dinî, ekonomisinin yanında geçmişten bugüne insan olmanın ve inancın manevi yönünü de aktarmaktadır. Mevlânâ, eserinde Türklerin maddi ve manevi özelliklerini yansıtmaya çalışmıştır. Mevlânâ'nın eserinde Türk cesur, cömert, yiğit olarak ahlakî özelliklerini tasvir edilmiştir.

Tarihsel bir olgu olan kültür sürekli yenilenen ve biriken bir yapıdır. Mevlânâ'nın eserinde geçen kültürel öğelerin bugüne aktarılması, zamanla yenilenecek bugün de devam eden geleneklerin ve göreneklerin yaşatılması kültürel zincirin korunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla tarihsel bir süreçte yazılan *Mesnevî-i Mâ'nevî* aslında geçmişten bugüne meydana gelen yenilenen günümüz kültürünün temellerine değinmesi açısından dikkat çekici bir edebi metindir. Özellikle düşünce, ahlak, duygu, dil, inanç, mitler, coğrafyalar, mekânlar vs. tümünü tarih ve zaman içerisinde oluşan kültürel veriler ile birlikte çeşitli kültürlerin aktarıldığı, çeşitli uluslar ve milletler hakkında bilgi verilen, özellikle Türk kültürünü ileri dönemlere kadar taşıyan dikkate değer bilgiler içermektedir. Bu nedenle geçmişten bugüne kültürlerin taşındığı, farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaştığı ve anlatıldığı *Mesnevî* orijinal bir tarihi kaynak olması yanında çeşitli disiplinlerde çalışan akademisyenler ve araştırmacılar için oldukça geniş bilgi aktaran kıymetli bir birincil kaynaktır.

Sonuç olarak, Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Mâ'nevî*'si tasavvufî ve edebî bir eser olması yanında diğer uluslar yanında özellikle Türk-İslam millî karakteri, tarihi ve kültürünün yansıması, geçmişten bugüne toplumsal ve kültürel hafızanın yenilenmesi, 13. yüzyıldan bugüne aynı coğrafyada değişen ve dönüşen kimlik inşasının geçmişe olan köprüsü olma özelliğini taşımaktadır. Bu açıdan başta Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Mâ'nevî*'si

olmak üzere köklerimize bağlılığımızın kanıtı olan bu tip edebi ve kök metinlerin farklı açılardan yeniden incelenmesi ve medeniyetimizin inşasında geçmişin izlerinin takip edilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Cebecioğlu, E. (2007). Hz. Mevlânâ üzerine genel bir değerlendirme. *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 20(8), 7-12.
- Çelik, C. (2002). Mevlânâ'nın fikirlerinin Türklerin dinî hayatına etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 21-38.
- Çiçekler, M. (2004). Mesnevî, *İslam Ansiklopedisi* (C. 29, s. 320-322), Ankara: TDV Yayınları
- Çubukçu, İ. A. (1984). Mevlânâ ve felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(01), 97-118.
- Eflâkî, A. (1987-87). *Ariflerin menkıbeleri*. (çev. Tahsin Yazıcı), C. I-II, İstanbul: MEB
- Eflâkî, A. (1995). *Âriflerin menkıbeleri*. (çev. Tahsin Yazıcı), C. II, İstanbul: MEB
- Elçin, Ş. (1995). Türklerde atın armağan olması. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atıcılık*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Jokey Kulübü Yayınları, 160-165.
- el-Eflâkî, Ş. A. (1976-1980). *Menâkibu'l-ârifin*. (nşr. Tahsin Yazıcı), C. I-II, Ankara
- Fürüzanfer, (1963). Mevlâna Celâleddin. *Şark İslâm Klâsikleri için Yardımcı Eserler*, (çev. Feridun Nafiz Uzluk), C. 2, İstanbul: MEB Yayınları
- Gölpınarlı, A. (1985). *Mesnevi tercemesi ve şerhi*. C. 5, Ankara: MEB
- Gölpınarlı, A. (1973). *Mesnevi şerhi*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları
- Gömeç, S. (2003). Eski Türk inancı üzerine bir özet. *Tarih Araştırmalar Dergisi*, 22 (33), 79-104.
- Güllüce, H. (2007). Mevlânâ ve Şems Tebrizî. *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler-I*, 27-28 Ekim 2007, (ed. Abdurrahman Elmalı, Ali Bakkal), Şanlıurfa, 11-25.
- Harman, Ö. F. (2003). Matem. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 28, s. 128-129), Ankara: TDV Yayınları
- İltar, G. (2003). Eski Türklerde mezar kültü ve günümüze yansımaları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 0 (23), 7-16.
- chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/aysea/Downloads/119-352-PB.pdf
- Kadioğlu, M. Azizalı, B. (2020). *Mevlânâ 'da Türk İmaji Farsça Yazan Türk Filozof*, https://books.google.com.tr/books?id=BizoDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk milli kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- Kanar, Y. (1992). *Mevlânâ C. Rûmî eserlerinden seçmeler*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Koç Keskin, N. (2008), *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hilye'sine göre Mevlânâ*. İstanbul: Erdem
- Köprülü, F. (1976). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: TTK.

- Mevlânâ, (2009), *Mesnevî tam metin*. (çev Mustafa Karaismailoğlu) Ankara: Adnan Akçağ
- Nicholson, R. (1925). *The Mathnawî of Jalálu'ddîn Rûmî*. Volume I/II; Cambridge: University of Cambridge <https://traditionalhikma.com/wp-content/uploads/2019/12/Rumi-The-Mathnawi-of-Jalalu%E2%80%99ddin-Rumi-trans.-Nicholson-1.pdf>
- Onay, İ. (2015). İslam öncesi Türk kültüründe avcılığın temelleri ve iktisadi, askeri, dini değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 516-525
- Ögel, B. (1985). Mevlânâ ve Türk kültürü. 1. *Milli Mevlânâ Kongresi*, 3 Mayıs 1985, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1-5.
- Öngören, R. (2004). Mevlânâ Celaledin-i Rumî. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 29, s. 441-447), Ankara: TDV Yayınları
- Riyâhî, M. E. (1995). *Osmanlı topraklarında Fars dili ve edebiyatı*. İstanbul: İnsan Yayınları, s. 85-98.
- Rûmî, M. C. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî* (çev. Derya Örs, Hicabi Kırlangıç). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Schimmel, A. (2001). *Rumi's world, the life, work of the great sufi poet*. Boston: Shambhala Publication
- Taşagıl, A. (1998). Hoten. *İslam Ansiklopedisi*, (C. 18, s. 251-253), İstanbul: TDV Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi*. İstanbul: Ötüken
- Ülken, H. Z. (1973). Mevlânâ ve yetiştiği ortam. *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, Ankara: TIB Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2015). *Sevginin evrensel mühendisi Mevlânâ*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Yereli, A. B. (2011). Yağma kültürüyle üretim kültürü arasında Türklerin devlet ideali (ed. Ülkü. Çevikşafak, Mikail Cengiz vd.). *Orhon Yazıtlarının Bulunuşunda 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 1, Ankara: Hacettepe Basımevi Yayınları, 941-949.